

5/2012

43. vuosikerta
Kasvatusopillisen aikakauskirjan 149. vuosikerta
Kasvatus ja koulun 98. vuosikerta

Kasvatus

Tämän teemanumeron päätoimittajat

Markku Vanttaja – Tero Järvinen

Pääkirjoitus

Markku Vanttaja – Tero Järvinen 457 Kilpailun ja vertailun teatteri

Artikkeleita

Risto Rinne – Tero Järvinen 460 Koulutuspolitiikan muutos ja koulun
– Jenni Tikkanen – Mikko Aro asema Euroopassa – Kahdeksan maan
rehtorien näkemys

Nina Haltia 476 Vähäistä hyväksilukua ja ketjutettuja
tutkintoja: Aikuinen yliopisto-opiskelija
2000-luvun koulutuspoliittisessa
diskurssissa

Jaakko Kauko – Janne Varjo 488 Koulutuspolitiikan dynamiikat vertailussa
– Mira Kalalahti – Fritjof Sahlström
– Hannu Simola

Heikki Silvennoinen – Piia Seppänen 502 Yhteiskuntaluokat ja kouluvalinta-
– Risto Rinne – Hannu Simola politiikka ylikansalliselta paikalliselle
tasolle ulottuvassa tarkastelussa

Puheenvuoroja

- Vesa Korhonen – Anne Nevgi 519 Muuttuva korkeakoulutus ja muuttuvat akateemisen johtamisen haasteet
- Karin Filander 526 Orwell täällä tänään?
- Matti Vesa Volanen 534 Sivistyksen muuttuneet historialliset ja teorianhistorialliset olosuhteet
- Risto Rinne 540 Ovatko kyyt kuolleet? Näkemyksiä uuden yliopiston ymmärtämiseksi
- Jani Ursin – Jussi Välimaa 547 Korkeakoulu-uudistusten dynamiikka
- Sakari Ahola 550 Mitä on *evidence-based policy*? Esimerkkinä opintojen pitkittymiskeskustelu
- Petri Haltia 557 Kansainvälinen aikuistutkimus PIAAC – uutta tietoa taidoista ja niiden merkityksestä

Kirja-arvioiteja

- Antti Saari 562 Koulu ristiriitojen keskellä

English Summaries

565

Kirjoittajat

568

Luetteloita

571

Kilpailun ja vertailun teatteri

Hallituksen päämääränä on tehdä suomalaisista maailman osaavin kansa. Hallituksen tavoitteen voisi ohittaa olankohautuksella, jos tietäisi sen jäävän vain tekstiksi poliitikkojen ja virkamiesten muistioihin. Kunnianhimoiset tavoitteet eivät kuitenkaan ole pelkkää suunnitelmaretoriikkaa. Tavoitteiden asettamisen jälkeen ryhdytään etsimään keinoja, joilla kansalaiset saadaan toimimaan halutulla tavalla. Osaamista tavoiteltaessa keinona on koulutus. Väestön koulutustasoa halutaan nostaa, koulutusasteelta toiselle siirtymistä tehostaa, korkeakouluopintojen kestoa lyhentää ja työelämään siirtymistä nopeuttaa. Samalla koulutukselta vaaditaan laatua, tehokkuutta ja vaikuttavuutta. Syrjäytymisen torjunnan nimissä koulupudokkaat, vajaakuntoiset ja maahanmuuttajat aktivoidaan mukaan koulutuskilpailuun. Eivätkä koulutukselta ole suojassa kohta enää ikääntyneetkään; elinikäisen oppimisen hengessä päivitetään tutkimustuloksia, joiden mukaan vain pieni osa eläkeikään ehtineistä osallistuu aikuiskoulutukseen. Koulutuksesta näyttää kehkeytyneen mittari, jolla kansakuntien osaamisen tasoa arvioidaan. Tässä katsannossa osaavin kansa on se, jonka väestö on korkeimmin koulutettua.

Erinomaisuutta korostavassa koulutuksen maailmassa olisi pohdittava, millaiselle tielle tulevia sukupolvia ohjataan. Nyt vaikuttaa siltä, että huippuideologia ja paremmuudesta kamppailun periaatteet on otettu melko kriittittömästi vastaan. Suomalaisten koululaisten PISA-menestyksestä on uutisoitu jo kyllästymiseen asti, ja media tuo vuosittain luettavaksemme lukioiden ja yliopistojen rankinglistoja, joiden perusteella luodaan kuvaa hyvistä ja huonoista opinahjoista. Listojen kärkipaikoille kivunneet lukiot saavat ansiotonta arvonnousua, koska niiden oppilaat ovat jo lähtötilanteessa koulumenestyjien kärkikaartia. Yliopistojen vertailussa arviointikriteerit puolestaan suosivat joitakin tieteenaloja ja jättävät huomiotta käytössä olevien resurssien erot yliopistojen välillä. Silti listoja on tapana lukea objektiivisina osaamisen ja laadun mittareina, etenkin jos oma opinahjo komeilee kärjen tuntumassa. Yliopistot näyttävätkin kaikesta huolimatta ottaneen listat omakseen mainostaen nettisivuillaan rankinglistasijoitustaan, jota tulkitaan parhain päin. Usein varsin vaatimatonkin listasijoitus on retorisin keinoin haluttu saada näyttämään menestykseltä.

Yksilötasolla huippusuoritusten tavoittelu saattaa tuoda elämään iloa, mielekkyyttä ja onnistumisen kokemuksia. Esimerkkejä huippuosaajien työn tuottamista eduista löytyy maailmasta loputtomasti. Nykypäivänä yleistyneeseen menestysmaniaan ja huippusuoritusten ihannointiin on silti syytä suhtautua kriittisesti. Hyvinä pidettyjä päämääriä tavoiteltaessa sivutuotteena syntyy myös monia kielteisiä ilmiöitä, joita kukaan ei halua ottaa vastuulleen. Huipulle pyrkimisestä voi tulla epäinhimillistä ponnistelua vaativa ja ahdistusta luova neuroottinen pakkomielle, joka uuvuttaa ihmisen jo nuorella iällä. Erinomaisuuden ihannoinnin yleistymisen yhteiskun-

nassa johtaa helposti siihen, että koulutuksessa ja työelämässä jokaiselta aletaan edellyttää jatkuvaa huippusuoriutumista ja ympärivuorokautista asialle omistautumista. Alituinen arviointi ja tulosten seuranta muuttaa aivan huomaamatta ihmisten ajattelutapaa siten, että he ryhtyvät vaatimaan itseltään yhä enemmän ja enemmän. Lopulta mikään saavutettu tulos ei tyydytä ja mieltä painaa jatkuva riittämättömyyden tunne.

Koulutuspolitiikassa on aina kysymys vallankäytöstä. Poliittinen päätöksenteko perustelluineen jää usein kansalaisille etäiseksi politiikkojen sisäpiirileikiksi. Sen vuoksi tarvitaan tutkimusta, jossa pureudutaan poliittisten tavoitteiden ja toimenpiteiden lähtökohtiin ja niiden seurauksiin. Kuinka tavoitteet, päätökset ja toimenpiteet perustellaan? Kuinka päättäjien laatimat suunnitelmat saavat lain voiman ja miten diskurssi muuttuu vaiheittain ruohonjuuritason teoiksi ja toiminnaksi? Millaisen järjelyn tuloksena hallitus päätti esimerkiksi sen, että meidän on oltava maailman osavin kansa? Kuulostaako ykkössijalla oleminen yksinkertaisesti vain niin hyvältä, että tavoite päätettiin kirjata hallitusohjelmaan? Joka tapauksessa hallituksen keskeinen viesti on, että olkoon osaamisen sisältö mikä tahansa, meidän on oltava muita parempia. Tärkeintä on kukistaa muut kilpailussa, jonka jokin meille tuntematon taho on käynnistänyt. Enää ei riitä edes se, että olemme hyviä tai vain aiempaa parempia. Olemme pikkuhiljaa luomassa yhteiskuntaa, jossa epäonnistumista ei sallita, keskivertosuoriutumistakin joutuu häpeämään ja vain paras on riittävän hyvää.

Huippusuoritusten korostaminen on yleistynyt erityisesti yliopistojen tutkimus- ja opetus-työtä koskevassa koulutuspoliittisessa keskustelussa. Yliopistolaitoksessa on toki perinteisesti totuttu kilpailuun, keskinäiseen vertailuun ja tutkimusten vertaisarviointiin. Uutena piirteenä on kuitenkin se, että nykyisin arviointitehtäviin ovat tarttuneet yhä enemmän yliopiston ulkopuoliset tahot, joilla ei välttämättä ole ymmärrystä yliopistotyön sisällöstä. Tämän seurauksena yliopistoissa on otettu käyttöön erilaisia toimimattomia arviointi- ja seurantajärjestelmiä, joilla ei tunnu olevan juuri mitään tekemistä todellisen työn ja sen tulosten kanssa, mutta jotka vievät aikaa ja heikentävät työmotivaatiota. Vaarana on päätyä tilanteeseen, jossa yliopistomaailma muuttuu pelkästään jatkuvan kilpailun ja vertailun teatteriksi, jonka näyttämöllä kerrotaan yhdenlaista tarinaa ja kulissien takana eletään aivan toisenlaisessa maailmassa. Todellisen osaamisen sijasta tärkeämmäksi tulee mielikuvien markkinointi, vaikutelmien luominen ja osaamisen esittäminen.

Yliopistouudistus on puhuttanut paljon ja keskustelu jatkuu tämänkin teemanumeron sivuilla. Korkeakoulututkimuksen asiantuntijoiden puheenvuoroissa yritetään ymmärtää yliopiston nykytilaa, jäljitetään muutosten taustalla olevaa dynamiikkaa sekä pohditaan akateemisen henkilöstön asemaa mittavassa ja alati kiihtyvässä muutoksessa. Yliopistoväen suhtautumista yliopistopolitiikan viimeaikaisiin muutoksiin on analysoitu myös vastikään julkaistussa tutkimusraportissa *Valta, uusi yliopistopolitiikka ja yliopistotyö Suomessa* (Rinne, Jauhiainen, Simola, Lehto, Jauhiainen & Laiho 2012). Tutkimuksen mukaan yliopistojen henkilökunnasta suurin osa tuntuu olevan erityisen huolissaan yliopistojen autonomian kaventumisesta, managerialistisen eliitin aseman voimistumisesta, ajanpuutteesta, eri työntekijäryhmien välisestä polarisaatiosta, epäoikeudenmukaisesta resurssien jaosta, lisääntyvästä ja yhteistyötä ehkäisevästä kilpailusta sekä oman tieteenalansa tulevaisuudesta.

Yksilötasolla muutos koetaan aina vähän eri tavoin samankin henkilöstöryhmän keskuudessa. Voidaan otaksua, että osa tutkimus- ja opetushenkilöstöönkin kuuluvista on omaksunut statushakuisen "uuden yliopiston" ajattelumallin täydellisesti, samaan aikaan kun toiset yrittävät ammattilypeytensä säilyttääkseen pyristellä vastaan ja pitäytyä "vanhan yliopiston" toimintatavoissa. Toisinaan yliopistossa törmää myös läpikulkumatalla oleviin ihmisiin, jotka ovat jo aktiivisesti hakeutumassa muihin töihin. He eivät edes harkitse jäävänsä yliopistoon pidem-

mäksi aikaa, koska ovat tietoisia monista yliopistouraan liittyvistä ongelmista, kuten kilpailun raadollisuudesta, heikoista uranäkymistä ja pätkätöiden tuomasta epävarmuudesta.

Pysyvämmiin yliopistoon kotiutuneiden tutkijoiden voisi ajatella jakautuvan neljään ideaalityyppiseen ryhmään, jotka poikkeavat toisistaan sen perusteella, miten tutkimukselle omistautuneita ja statushakuisia he ovat. Näin laaditun nelikentän yhtenä ryhmänä ovat *idealistiset kutsumustutkijat*, jotka ovat uteliaita ja tiedonjanoisia totuuden etsijöitä. He eivät laske työtunteja, koska heille tutkimuksen tekeminen on sisäisesti palkitseva elämäntapa. Idealistit eivät ole kiinnostuneita akateemisista muodollisuuksista ja rituaaleista, eivätkä he aseta etusijalle meritoitumista ja statusaseman saavuttamista, mikä tekee heidän elämänsä nyky-yliopistossa hankalaksi. He suhtautuvat kriittisesti perusteettomiin muutoksiin ja heidän on vaikea motivoitua tutkimushankkeisiin, joissa tieteellinen kunnianhimo jää alisteiseksi muille tavoitteille, kuten ulkokohtaiselle verkostoitumiselle. Idealistien ohella vahvasti tutkimukselle omistautunutta joukkoa ovat itsevarmat ja omasta osaamisestaan vakuuttuneet *kaikkietävät tositutkijat*. He pyrkivät itsepintaisesti viemään eteenpäin omaa tutkimuksellista linjaansa ja vakuuttamaan toisetkin sen erinomaisuudesta. He osallistuvat myös innokkaasti kilpailuun ja haluavat saada akateemista arvostusta. Kolmas ryhmä koostuu *virkamiestutkijoista*, joille tutkimuksen tekeminen on samantyyppistä palkkatyötä kuin mikä tahansa muukin työ. Tutkimuksen tilaajaa tai rahoittajaa palvelevat virkamiestutkijat noudattavat tarkkaan työaikoja eivätkä pohdi tutkittavia asioita vapaa-aikanaan. He eivät välttämättä ole edes kovin kiinnostuneita tutkimistaan aiheista, mutta hallitsevat tutkimusmenetelmät ja tekevät kelpoista työtä. Sulavimmin "uuden yliopiston" kulttuurissa ja käytävillä liikkuvat *statushakuiset meriittitutkijat*, joille tärkeintä on vakuuttava CV. Meriittitutkijat valitsevat tutkimuskohteensa ja näkökulmansa kulloistenkin akateemisten muotivirtausten perusteella. Heitä ei motivoi niinkään tieteellinen uteliaisuus, vaan pikemminkin oman urakehityksen edistäminen sekä korkean virka-aseman ja siihen liittyvän statuksen saavuttaminen.

Edellä kuvailtu tutkijoiden tyypittely ei pohjautu empiriaan, vaan edustaa weberiläisittäin ymmärrettynä *empiirisesti mahdollista* maailmaa, johon todellisuutta voidaan verrata. Vertailun voi aloittaa vaikka itsestä: mihin ryhmään sinä kuulut?

Markku Vanntaja ja Tero Järvinen